

Παναγιώτης Αρ. Υφαντής
Αν. Καθηγητής Α.Π.Θ.

Το εκκλησιαστικό πολίτευμα Η διαχρονική επικαιρότητα της αποστολικής εμπειρίας (Πραξ 2, 42-47)*

1. Η βιβλική σύνθεση ανάμεσα στο «γεγονός Χριστός» και στην εμπειρία της πιστεύουσας κοινότητας

Οποιαδήποτε θεολογικά συνεπής κριτική διερεύνηση γύρω από το εκκλησιαστικό πολίτευμα δεν μπορεί παρά να ανακαλεί τη βιβλική μαρτυρία. Αν, σύμφωνα με τον παύλειο ορισμό¹, η Εκκλησία είναι το Σώμα του Χριστού, το βιβλικό corpus είναι αξιανάγνωστο για δύο αλληλοσυμπληρούμενους λόγους: Αφενός γιατί μας παρέχει ασφαλείς πληροφορίες για την επίγεια παρουσία του Θεανθρώπου, και αφετέρου γιατί μας διηγείται τον τρόπο με τον οποίο το ανεπανάληπτο «γεγονός Χριστός» μεταποιείται σωστικά σε ιστορικό γίγνεσθαι. Πράγματι, το σωτηριολογικό βάρος της ζωής, της διδασκαλίας, του σταυρικού θανάτου και της ανάστασης του Χριστού μοιάζει να αισθητοποιείται με τον πλέον ανάγλυφο και πειστικό τρόπο στην πρόσληψη, τη βίωση και μνημείωσή του από την πιστεύουσα κοινότητα, τον «λαό του Θεού για τον οποίο κατά τους έσχατους χρόνους έμελλε να πραγματοποιηθούν όλες οι επαγγελίες της Γραφής»². Ενεργοποιώντας αυτή την

* Ο πυρήνας του παρόντος μελετήματος δημοσιεύθηκε στα ιταλικά υπό τον τίτλο «Il modo di vivere ecclesiale. La testimonianza preziosa e l'attualità ecumenica della comunità apostolica (Atti 2, 42-47)», *Studi ecumenici* 3 (2010), σ. 353-262.

¹ Α΄ Κορ 12, 27.

² Περισσότερα για την εκκλησιολογική αυτοσυνειδησία της αρχέγονης πιστεύουσας κοινότητας ως «λαού του Θεού» βλ. Π. Βασιλειάδης, «Αποστολή – Διακονία – Επισκοπή (Η συμβολή του βιβλίου των Πράξεων στη διαμόρφωση της [πρωτο]χριστιανικής εκκλησιολογίας)», *Οι Πράξεις των Αποστόλων*, Εισηγήσεις Ε΄ Συνάξεως Ορθοδόξων Βιβλικών Θεολόγων, Φραγκαβίλλα Ηλείας, 26-30 Οκτωβρίου 1988, Αθήνα 1994, σ. 29-55· εδώ: 40.

εκκλησιολογική αυτοσυνειδησία και ανταποκρινόμενη θετικά στη σωτήρια αποκάλυψη, η πιστεύουσα κοινότητα στην πράξη αναλαμβάνει τον κομβικό ρόλο να μεταμορφώσει τις οντολογικές συνέπειες της Ενσάρκωσης και του θεανδρικού παραδείγματος σε ένα σύνολο αξιών, στάσεων και επιλογών, που συμβατικά ονομάζουμε «εκκλησιαστικό είναι» (*être ecclésiale*), εκκλησιαστικό τρόπο υπάρξεως ή, απλώς, εκκλησιαστικότητα.

Προτού εντοπίσουμε τις θεμελιώδεις όψεις αυτού του εκκλησιαστικού πολιτεύματος, αξίζει να τονίσουμε τη σημασία της πιστεύουσας κοινότητας σ' αυτή τη διαδικασία ιστοριοποιήσεως του μοναδικού θεανδρικού παραδείγματος και συνέχισης της ιστορικής παρουσίας του Θεανθρώπου. Αρνούμενοι να εμπλακούμε στη γνωστή και ήδη παρωχημένη διαμάχη μεταξύ του «Ιησού της ιστορίας» και του «Χριστού της πίστης», που δίχασε τους βιβλικούς μελετητές του περασμένου αιώνα, αξίζει να τονίσουμε έστω παρενθετικά, ότι αυτό που έχει διασωθεί και παραδοθεί για το αδιαίρετο θεανδρικό πρόσωπο του Ιησού Χριστού προϋποθέτει τη δραστική εμπλοκή της πιστεύουσας κοινότητας, η οποία Τον έζησε, Τον ακολούθησε, Τον άκουσε να διδάσκει, πιθανόν θεραπεύθηκε ή ευεργετήθηκε από τη θαυματουργική του δραστηριότητα, φωτίστηκε και αναγνώρισε σ' αυτόν τον αναμενόμενο Μεσσία. Αυτή η πρώτη, ευάριθμη κοινότητα των πιστών, ανάμεσα στους οποίους δέσποζαν, όπως ήταν φυσικό εκείνοι οι στενότεροι μαθητές Του, μετάγγισαν τις εμπειρίες και τις πληροφορίες γι' αυτόν στην δεύτερη γενιά της πιστεύουσας κοινότητας κ.ο.κ. Παρότι η αποστολική μαρτυρία είναι διαφορετική από την ζωή και την ιστορία του Ιησού Χριστού, τα δύο μεγέθη «είναι αδιάρρηκτα δεμένα μεταξύ τους και θα παραμείνουν αδιάλυτα στον αιώνα»³.

Από την άποψη αυτή, τόσο οι φορείς των πληροφοριών που έχουν διασωθεί γύρω από το πρόσωπο και την ταυτότητα του Θεανθρώπου όσο και εκείνοι που απέκλεισαν ή απέρριψαν κάποιες από αυτές ως ανακριβείς ή και πνευματικά επισφαλείς

³ Γ. Π. Πατρώνος, *Θέματα θεολογίας της Καινής Διαθήκης, τ. Α'. Το αποστολικό κήρυγμα στην πρώτη Εκκλησία*, Αθήνα 1985, σ. 146-147.

προέρχονται ή εκπροσωπούν πάντα μια πιστεύουσα κοινότητα που συμεριζεται, αναπαράγει και μνημειώνει μια συγκεκριμένη εικόνα γι' Αυτόν. Κάποια μέλη αυτής της πιστεύουσας κοινότητας συντάσσουν τα ευαγγελικά κείμενα για να τα διαβάσουν τα μέλη μιας άλλης ή μελλοντικής πιστεύουσας κοινότητας. Και αργότερα, στα χρόνια της διανοητικής διερεύνησης και διατύπωσης της πίστης, πάλι τα μέλη, πιθανόν τα πιο προικισμένα και χαρισματικά, της πιστεύουσας κοινότητας στο όνομα της τελευταίας κρίνουν ως εσφαλμένες κάποιες ερμηνευτικές προσεγγίσεις του προσώπου του Χριστού και εκδοχές των ευαγγελίων.

Όπως είναι φανερό, αν το «γεγονός Χριστός» υπήρξε εφάπαξ, η πιστεύουσα κοινότητα είναι αυτή που υπό την καθοδήγηση του Παρακλήτου συνεχίζει να ενσαρκώνει τον Θεάνθρωπο στη συνείδηση, την καρδιά, τον νου κάθε ανθρώπου και σύνολης της ανθρωπότητας εξασφαλίζοντας με τον τρόπο αυτό την αδιάκοπη παρουσία του Χριστού στο ιστορικό γίνεσθαι ή μαρτυρώντας σε κάθε τόπο και κάθε εποχή την είσοδο των εσχάτων στην ιστορία.

Οι παραπάνω παρατηρήσεις γύρω από τη σχέση μεταξύ Χριστού και πιστεύουσας κοινότητας αφενός εξηγούν τη σημασία της βιβλικής μαρτυρίας σχετικά με το εκκλησιαστικό πολίτευμα. Αφετέρου, προφυλάσσουν τον σύγχρονο μελετητή από κάποιες παγίδες που συχνά φέρουν το προσωπείο του πλέον άτεγκτης εκκλησιαστικής νομιμοφροσύνης και ευαγγελικής πιστότητας. Η πιο συχνή παγίδα, σύμπτωμα των πιο ύπουλων αιρέσεων, είναι η απομόνωση και απολυτοποίηση κάποιων αποσπασμάτων του βιβλικού corpus ή κάποιων πτυχών του αρχαίου εκκλησιαστικού ήθους εις βάρος του συνόλου. Δεν είναι τυχαίο, εξάλλου, ότι όλα τα ανανεωτικά κινήματα που ξεπήδησαν μέσα από τα σπλάχνα του εκκλησιαστικού οργανισμού κυρίως σε περιόδους κρίσης ή χαλάρωσης με την πρόθεση να τον εξυγιάνουν ή να τον διορθώσουν, κατέφυγαν στη βιβλική αυθεντία, απομόνωσαν κάποιες πτυχές του αποστολικού βίου και εντέλει, προσπάθησαν να καταργήσουν ή να αντικαταστήσουν τον εκκλησιαστικό οργανισμό με έναν άλλο, δήθεν γνησιότερο και συνεπέστερο. Η επικινδυνότητα

τέτοιων κινήματων συνίστατο στο γεγονός ότι αυτό που αντιπρότειναν ήταν πράγματι βιβλικά συνεπές όμως εξαιτίας της απολυτοποίησής του τελικά ακρωτηρίαζε και παραμόρφωνε το εκκλησιαστικό πολίτευμα, εφόσον αποσιωπούσε ή αγχώστευε άλλες πτυχές του. Οι πιο γνωστές και επικίνδυνες απολυτοποιήσεις κατά τους πρώτους αιώνες της εκκλησιαστικής ιστορίας, βέβαια, είχαν ως αφετηρία την ερμηνεία του θεανδρικού προσώπου για να καταλήξουν σε ισάριθμους εκκλησιολογικούς μονισμούς, οι οποίοι χρειάστηκε να αντιμετωπισθούν με πολύχρονους αντιαρειτικούς αγώνες, πολύ μελάνι, περισσότερη προσευχή αλλά και μαρτυρικό αίμα. Ωστόσο, ακόμη και μετά την ολοκλήρωση της συμβατικά αποκαλούμενης χρυσής εποχής της πατερικής σκέψης (8^{ος} αι.), δεν εξαλείφθηκαν επιμέρους παρερμηνείες του εκκλησιαστικού γεγονότος, που προσπάθησαν να νομιμοποιηθούν επικαλούμενες τη βιβλική κληρονομιά ή, σωστότερα, εκείνο το υποσύνολό της που φαινομενικά τις ενδυνάμωνε. Παρόμοιες παρερμηνείες, μολονότι δεν προσλαμβάνουν το βάρος της αίρεσης εξακολουθούν να υφίστανται ακόμη και σήμερα, με άλλες μορφές. Τέτοιες είναι φερ' ειπείν, ο υπερτονισμός της χαρισματικής διάστασης εις βάρος της οργανωτικής δομής και αντίστροφα η υπογράμμιση της κοινωνικής προσφοράς εις βάρος της μυστικής και αδιαμεσολάβητης κοινωνίας με τον Θεό, η θρησκευτικοποίηση του Χριστιανισμού εις βάρος του αναγεννητικού δυναμισμού του ως κινήματος και αντίστροφα η σπιριτουαλιστική κατανόηση της Πεντηκοστής εις βάρος της θεσμικής και ιστορικής υπόστασης του Χριστιανισμού. Η αίρεση, εξάλλου, προτού ταυτιστεί με την λανθασμένη πίστη σημαίνει επιλογή. Στα θεολογικά συμφραζόμενα, σημαίνει την επιλογή ενός μέρους της αλήθειας, της πίστης και της εκκλησιαστικής εμπειρίας. Έτσι, το πρόβλημα συχνά δεν έγκειται στο περιεχόμενο αυτής της επιλογής αλλά στο γεγονός ότι αυτή φιλοδοξεί να αντικαταστήσει το όλον. Πλάνη δεν είναι μόνο η αλλοίωση της αλήθειας αλλά και η απόκρυψη ολόκληρης της αλήθειας. Το κομμάτι της αλήθειας που επιχειρεί να σκιάσει το όλον απολυτοποιούμενο οδηγεί αναπόφευκτα στη σχετικοποίηση του όλου. Είναι περιττό να τονιστεί ότι αυτού

του είδους η αίρεση είναι η πλέον επικίνδυνη, ακριβώς γιατί δεν πρεσβεύει κάτι λανθασμένο· απλώς, επιμένει να αγνοεί την πληρότητα της εκκλησιαστικής πίστης και εμπειρίας.

Ολοκληρώνοντας αυτή την ενότητα, ίσως θα άξιζε να επικαλεστούμε τα τέσσερα κριτήρια που σύμφωνα με τον ορθόδοξο επίσκοπο Διοκλεία Κάλλιστος Ware, συνθέτουν τον ορθόδοξο «βιβλικό νου»: α) την *υπακοή*, ως πιστότητα στην εγκυρότητα και ως δεκτικότητα στην αλήθεια της Αγίας Γραφής· β) την *εκκλησιαστικότητα*, δηλαδή τον συντονισμό του μελετητή με την ερμηνεία σύνολης της πιστεύουσας κοινότητας⁴. γ) τη *χριστοκεντρικότητα*, δηλαδή την προσπάθεια κατανόησης όχι μόνο της εν Χριστώ ενότητας των δύο *Διαθηκών*⁵ αλλά και σύνολης της ιστορίας της θείας οικονομίας με γνώμονα το πρόσωπο του Θεανθρώπου και δ) την *προσωπική διάσταση* της βιβλικής μελέτης, ως προσπάθεια βιωματικής εφαρμογής του περιεχομένου της Αγίας Γραφής⁶.

2. Η μαρτυρία των *Πράξεων*

2.1. Η εκκλησιαστική συνέχεια της θείας Παρουσίας

Στην προηγούμενη ενότητα αναφερθήκαμε στην αξία της Βίβλου, όχι απλώς ως «καλής είδησης» για τη σωτηρία είσοδο

⁴ Αυτός ο συντονισμός προϋποθέτει την αρωγή δύο παραγόντων ή εκβάλλει ταυτόχρονα σε δύο ζητούμενα: Από τη μια πλευρά στη σπουδή της πατερικής κληρονομιάς, η οποία εν πολλοίς δεν αποτελεί παρά σχολιασμό, στοχασμό, ανάλυση και ερμηνεία ολόκληρων βιβλίων της Αγίας Γραφής ή ακόμη και ενός βιβλικού εδαφίου. Και από την άλλη, τη βιωματική πρόσβαση στη λειτουργική πράξη, η οποία αναχωνεύει και αισθητοποιεί όλες τις κομβικές πτυχές της «ιεράς ιστορίας», που διηγούνται οι Γραφές.

⁵ Παρότι πολλοί, μεταξύ των οποίων και μερίδα χριστιανών, στέκονται με επιφύλαξη απέναντι στην Παλαιά Διαθήκη, θεωρώντας την απλώς μια διήγηση της ιστορίας ενός πολιτισμικά φτωχού έθνους, στη συνείδηση της Εκκλησίας παραμένει «η πνευματική προΐστορία» όχι μόνο του Χριστιανισμού αλλά και ολόκληρης της ανθρωπότητας, με τον ίδιο τρόπο που η θυσία του Χριστού προσέφερε τη λύτρωση όχι μόνο τους συμπατριώτες του αλλά στον σύμπαντα κόσμο. Βλ. σχετικά Μ. Κωνσταντίνου, *Παλαιά Διαθήκη. Αποκρυπτογραφώντας την πανανθρώπινη κληρονομιά*, εκδ. Αρμός, Αθήνα 2008.

⁶ Βλ. Vescovo Kallistos di Diokleia, «Come leggere la Bibbia»: http://spazioinwind.libero.it/sanmassimo_decaita/testi/figure/kallistos.html

των εσχάτων στον κόσμο αλλά και ως συλλογής πληροφοριών για την εμπειρική ανταπόκριση και εμπέδωση αυτής της είδησης στα όρια της πρώτης πιστεύουσας κοινότητας και για τη συνέχιση της σωστικής ενσάρκωσης του Θεανθρώπου, ακόμη και μετά την Ανάληψή Του. Το βιβλίο της Αγίας Γραφής που αναφέρεται κατ' εξοχήν σ' αυτή την ανταπόκριση είναι οι *Πράξεις των Αποστόλων*⁷, με το οποίο ο ευαγγελιστής Λουκάς ολοκληρώνει την ιστορικό και θεολογικό έργο του που ξεκίνησε με τον «πρώτον λόγον»⁸ του Ευαγγελίου του. Αν στο πρώτο, ο ιερός συγγραφέας ιστοριογραφεί την βιολογική και πνευματική παρουσία του Θεανθρώπου, στο δεύτερο αφηγείται την διάδοση και την εμπειρική απήχηση αυτής της παρουσίας στη ζωή της πρώτης κοινότητας, που οργάνωσαν οι άμεσοι μαθητές του Χριστού. Ο τίτλος του έργου δηλώνει την καταλυτική παρουσία των αποστόλων στην αφήγηση, ωστόσο η δραματική εμπειρία της Πεντηκοστής που σφραγίζει το περιεχόμενό της επιτρέπει στους μελετητές να χαρακτηρίζουν το βιβλίο των *Πράξεων* ως «Ευαγγέλιο του Πνεύματος»⁹. Πράγματι, υπό την καθοδήγηση του Παρακλήτου, η πιστεύουσα κοινότητα πορεύεται στον χρόνο ενσαρκώνοντας το Σώμα του αναληφθέντος Χριστού, μέχρι την τελική συνάντηση μαζί Του στο δείπνο των εσχάτων.

Στους έξι τελευταίους στίχους του β' κεφαλαίου των *Πράξεων*, ο βιβλικός συγγραφέας περιγράφει το εκκλησιαστικό πολίτευμα της πιστεύουσας κοινότητας, που μόλις είχε δεχθεί την

⁷ Γενικά για το βιβλίο των *Πράξεων* βλ. γενικά Σ. Αγουρίδης, *Εισαγωγή εις την Καινήν Διαθήκην*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήναι 1971, σ. 133-142, 189-197. Ιω. Δ. Καραβιδόπουλος, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 243-260 και ειδικότερα Ι. Παναγόπουλος, *Ο Θεός και η Εκκλησία. Η θεολογική μαρτυρία των Πράξεων Αποστόλων*, Αθήνα 1969. Χρ. Βούλγαρης, *Η περί σωτηρίας διδασκαλία του Ευαγγελιστού Λουκά*, Αθήναι 1971. *Οι Πράξεις των Αποστόλων*, Εισηγήσεις Ε' Συνάξεως Ορθοδόξων Βιβλικών Θεολόγων, Φραγκαβίλλα Ηλείας, 26-30 Οκτωβρίου 1988, Αθήνα 1994. Γ. Π. Πατρώνος, *Προλεγόμενα στην έρευνα των Πράξεων. Εισαγωγικά προβλήματα ιστορικά, φιλολογικά, θεολογικά*, εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1993.

⁸ Πραξ 1, 1.

⁹ Ιω. Δ. Καραβιδόπουλος, *Εισαγωγή στην Καινή Διαθήκη*, εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2004, σ. 247.

έλευση του Παρακλήτου: «Ἦσαν δὲ προσκαρτεροῦντες τῇ διδαχῇ τῶν ἀποστόλων καὶ τῇ κοινωνίᾳ καὶ τῇ κλάσει τοῦ ἄρτου καὶ ταῖς προσευχαῖς. Ἐγένετο δὲ πάση ψυχῇ φόβος, πολλά τε τέρατα καὶ σημεῖα διὰ τῶν ἀποστόλων ἐγένετο. πάντες δὲ οἱ πιστεύοντες ἦσαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ εἶχον ἅπαντα κοινά, καὶ τὰ κτήματα καὶ τὰς ὑπάρξεις ἐπίπρασκον καὶ διεμέριζον αὐτὰ πᾶσι καθότι ἂν τις χρεῖαν εἶχε· καθ' ἡμέραν τε προσκαρτεροῦντες ὁμοθυμαδὸν ἐν τῷ ἱερῷ, κλῶντές τε κατ' οἶκον ἄρτον, μετελάμβανον τροφῆς ἐν ἀγαλλιάσει καὶ ἀφελότητι καρδίας, αἰνοῦντες τὸν Θεὸν καὶ ἔχοντες χάριν πρὸς ὅλον τὸν λαόν. ὁ δὲ Κύριος προσετίθει τοὺς σωζομένους καθ' ἡμέραν τῇ ἐκκλησίᾳ»¹⁰.

Ἡ ἀνθρωπολογικὴ ἀξία τῆς λιτῆς βιβλικῆς διήγησης ἐγκείται κυρίως στο γεγονός ὅτι περιγράφει τὸ πολίτευμα τῶν χριστιανῶν ὡς ἓνα ενιαῖο σύνολο, ποὺ ἐναρμονίζει ὅλες τὶς ἀνθρώπινες δραστηριότητες δίχως νὰ ἐνδίδει σὲ ὑποπτους ὅσο καὶ πνευματικὰ ἐπισφαλεῖς διαχωρισμούς ἀνάμεσα στὸ δῆθεν «ἀνώτερο» ἐπίπεδο τῆς ἀύλης ἢ πνευματικῆς διάστασης καὶ στὸ «κατώτερο» τῆς σωματικῆς καὶ κοινωνικῆς διάστασης. Ἀπηχώντας τὸν ρωμαλεὸ βιβλικὸ ρεαλισμὸ ποὺ ὁ ἀναγνώστης τῆς Γραφῆς συλλαβίζει ἤδη στὸν συχνὰ συκοφαντημένο ἀνθρωπομορφισμό τῆς διήγησης γύρω ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου, ὁ εὐαγγελιστὴς Λουκᾶς συνδέει ἀρρηκτὰ τόσο τὴν θεοκεντρικὴ ἢ κατακόρυφη σχέση τῆς κοινότητος με τὸν Θεὸ με τὴν κοινωνικὴ ἢ ὀριζόντια τῆς σχεσιακῆς ὑπόστασης τῶν μελῶν τῆς. Δίχως νὰ λησμονοῦμε αὐτὴ τὴν ἀνθρωπολογικὴ ἐνότητα ποὺ ἀπηχεῖ τὸ συγκεκριμένο κείμενο, στὴ συνέχεια θὰ πραγματευθοῦμε τὸ περιγραφόμενο ἐκκλησιαστικὸ πολίτευμα τῆς πρώτης πιστεύουσας κοινότητος ὀμαδοποιώντας τὶς πτυχές τοῦ σὲ ἰσάριθμες ἐνότητες.

3.2. Θεολογικὴ, πνευματικὴ καὶ ἐκπαιδευτικὴ συγκρότηση

Ἡ πρώτη πτυχὴ τοῦ πολιτεύματος τῆς πρώτης κοινότητος περιστρεφόταν γύρω ἀπὸ τὴν διδαχὴ τῶν ἀποστόλων¹¹, οἱ ὁποῖοι με τὰ λόγια καὶ τὴν πνευματικὴ τους καθοδήγηση

¹⁰ Πραξ 2, 42-47.

¹¹ Πραξ 2, 42.

σφυρηλατούσαν τη θεολογική φυσιογνωμία των πιστών και συντόνιζαν τον πνευματικό τους βηματισμό. Η θεολογική συγκρότηση και η πνευματική φυσιογνωμία ήταν συνυφασμένες. Πράγμα που μοιάζει εξαιρετικά επίκαιρο αν σκεφθεί κανείς πως άλλοτε η διανοητική και μορφωτική διάσταση της πίστης υποβαθμίζεται για χάρη ενός αβαθούς συναισθηματισμού που οδηγεί αναπόφευκτα στον ευσεβισμό ή σε μια θολή, σχεδόν α-χριστιανική πνευματικότητα, και άλλοτε υπερτονίζεται ο διανοητικός χαρακτήρας της πίστης εις βάρος της ευσέβειας, πράγμα που μετατρέπει την πίστη σε μεταφυσικό στοχασμό και τη θεολογία σε χειρουργικό τραπέζι, όπου ανατέμνονται οι ουρανοί, ή σε μικροσκόπιο που αναλύει τα δάκρυα της μετάνοιας.

Η «διδασχὴ των αποστόλων» μπορεί να είχε τη ζεστασιά μιας «αδελφικής συνομιλίας»¹² και όχι τον συχνά ανυπόφορο διδασκισμὸ και τον τρομοκρατικὸ ηθικισμὸ (ἢ την ηθικιστικὴ τρομοκρατία), ὅμως διατηροῦσε το κύρος μιας στέρεης γνωστικῆς σκευῆς που αφοροῦσε ὅλα τα κομβικὸς σταθμοὺς της θείας οικονομίας και, δευτερευόντως, ἐξέβαλε σε ηθικὲς προτροπές. Σύμφωνα με τους βιβλικὸς μελετητές, οι πυλώνες του αποστολικὸς κηρύγματος εντοπίζονται στην «εκπλήρωση των Γραφῶν» και τη συνακόλουθη εναρμόνιση μεταξύ των προφητικῶν γεγονότων της Παλαιάς και των θαυμαστῶν εκπληρώσεών τους που συντελοῦνται στην Καινή, ἡ «φανέρωση της ιστορίας της θείας Οικονομίας στο πρόσωπο και στο ἔργο του Ἰησοῦ Χριστοῦ», πράγμα που αισθητοποιήθηκε κατ' ἐξοχὴν στις κορυφαίες στιγμές του δημόσιου βίου του: στον σταυρικὸ θάνατό Του που κατανοήθηκε ἀπὸ την πιστεύουσα κοινότητα ὡς «νίκη ἐπὶ του θανάτου ὅλων και την εἴσοδο στη ζωὴ της αιωνιότητος» και βέβαια, στο γεγονός της Ἀνάστασης, ἀφενὸς ὡς ιστορικὸς και ἀνεπανάληπτου δεδομένου ἀλλά και ὡς εσχατολογικῆς ἐλπίδας για την κοινὴ και καθολικὴ συνανάσταση ὅλης της ἀνθρωπότητος. Τέλος, στο περιεχόμενο της αποστολικῆς διδασχῆς, που ὅπως φαίνεται ἀπὸ τα συστατικὰ

¹² Ἡλ. Μαστρογιαννόπουλος, *Το πολίτευμα των χριστιανῶν. Δοκίμια θεολογικά και οδηγητικά*, εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 10.

της συνιστούσε μια συνοπτική αλλά πλήρη δογματική διδασκαλία, ανήκε και η πίστη στην Ανάληψη του Θεανθρώπου, γεγονός που σηματοδότησε όχι μόνο την αφετηρία της ιστορικής πορείας της πιστεύουσας κοινότητας υπό την καθοδήγηση του Αγίου Πνεύματος αλλά και τον μόνιμο πλέον προσανατολισμό της στην προσδοκία της ουράνιας βασιλείας¹³.

Ωστόσο, αν η αφοσίωση («προσκαρτέρησις») της πρώτης πιστεύουσας κοινότητας στην αποστολική διδασκαλία έμελλε αργότερα να βρει τη θέση της στο 9^ο άρθρο του Συμβόλου της Πίστεως, οι μεταγενέστερες εκδοχές της «αποστολικότητας» στα όρια του διασπασμένου Χριστιανισμού μοιάζουν να υπηρετούν μάλλον την αντιπαλότητα παρά την ενότητα της πίστης. Εδώ, αξίζει να επισημάνουμε ότι σε αντίθεση με τις ποικίλες ερμηνευτικές και εκκλησιολογικές προσεγγίσεις της αποστολικότητας και της αποστολικής διαδοχής που επέτειναν για αιώνες την ομολογιακή καχυποψία και εχθρότητα¹⁴, τα μέλη της πρώτης κοινότητας μεταποιούσαν εμπειρικά τη μαθητεία στην αποστολική διδαχή σε ζωντανή μαρτυρία, με αυτονόητες ιεραποστολικές χρήσεις και απηχήσεις¹⁵. Ωστόσο, η αποστολική μαθητεία ήταν κατ' εξοχήν ψηλαφητή στην λατρευτική ζωή των πρώτων χριστιανών, η οποία αισθητοποιούσε την ενότητα των μελών της κοινότητας στην πίστη και στην πράξη. Για τη συγκεκριμένη όψη του εκκλησιαστικού πολιτεύματος της αποστολικής κοινότητας θα μιλήσουμε στη συνέχεια.

¹³ Βλ. Γ. Π. Πατρώνος, *Θέματα θεολογίας της Καινής Διαθήκης*, τ. Α', σ. 149-153.

¹⁴ Για τους θεολογικούς χειρισμούς της «αποστολικότητας» στα όρια των οικουμενικών διαλόγων βλ. Π. Αρ. Υφαντής, «Αυτοσυνειδησία και δέσμευση μαρτυρίας. Παραδοχές και κριτικές επισημάνσεις γύρω από την ορθόδοξη κατανόηση της αποστολικότητας της Εκκλησίας», *Donorum commutatio. Τιμητικός Τόμος για τα 70ά γενέθλια του Αρχιεπισκόπου Ιωάννη Σπιτέρη*, επιμ. Ιω. Ασημάκης, εκδ. Αποστολικό Βικαριάτο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 2010, σ. 799-821 · ιδιαίτερα: 817-821.

¹⁵ Για το πλέγμα μεταξύ αποστολικότητας, μαθητείας και ιεραποστολικής μαρτυρίας βλ. ό.π. σ. 810-11, όπου και σχετική βιβλιογραφία.

3.3. Η ευχαριστιακή έκφραση της ενότητας και η αδιάκοπη προσευχή

Στο πλαίσιο του σύγχρονου δυτικού (ή εκδυτικισμένου) κόσμου και των αμφιλεγόμενων παραλλαγών της (μετα)νεοτερικότητας, ακόμη και μια μερίδα των αυτοαποκαλούμενων πιστών, ανεξαρτήτως ομολογιακής προέλευσης, θεωρούν ότι η εκκλησιαστική ταυτότητα οφείλει πλέον να φυτοζωεί στην κρύα σκιά ενός απόλυτου υποκειμενισμού που μοιάζει να παραπέμπει στο φαινόμενο του κρυπτοχριστιανισμού. Ωσάν η πίστη να αφορά ένα κομμάτι του ανθρώπου και η λατρεία την ικανοποίηση μιας σκοτεινής κόγχης ενός ενστικτικού υποσυνειδήτου, που αν δεν είναι δυνατόν να ξεριζωθεί εντελώς στο όνομα των τεχνολογικών κατακτήσεων και της ουδετερόθρησκης πολιτικής ορθοφροσύνης, τουλάχιστον θα πρέπει να αρκεστεί στο περιθώριο του κοινωνικού χωρόχρονου.

Μια τέτοιου είδους εκκλησιαστικότητα επειδή ακριβώς να κατανοεί την πίστη ως μια ατομική υπόθεση, ενδεχομένως μοιάζει ανώδυνη στους οπαδούς ενός άτεγκτου κοσμικού πουριτανισμού, όμως απέχει πολύ από την πραγματικότητα της αρχέγονης κοινότητας. Σύμφωνα πάντα με τη μαρτυρία των *Πράξεων*, η πρώτη κοινότητα που έπρεπε να επιβιώσει σε εποχή περισσότερο εχθρική ή εξίσου αντιχριστιανική με τη σημερινή, είχε ως κέντρο καθημερινό επίκεντρο την θεία ευχαριστία¹⁶. Η τακτική πρόσληψη του «άρτου της ζωής»¹⁷, εκπλήρωνε τη σχετική εντολή του Κυρίου διατηρώντας ζωντανή τη μνήμη του στη συνείδηση των πιστών¹⁸. Επιπλέον, αισθητοποιούσε και την πιστότητα της κοινότητας στη διδασκαλία των αποστόλων: η αφοσίωση στο θεολογικό, πνευματικό και διανοητικό περιεχόμενο της αποστολικής διδασκαλίας διαλεγόταν ή μάλλον κορυφωνόταν στην κοινή λατρευτική εμπειρία, επιβεβαιώνοντας στην πράξη τη σύνδεση, αν όχι ταύτιση μεταξύ *lex orandi* και *lex credendi*. Ακόμη και μετά την αναγκαστική –εξαιτίας των αιρέσεων– δογματική αποκρυστάλλωση και κωδικοποίηση της

¹⁶ Πραξ 2, 44. 46.

¹⁷ Ιω 6, 35.

¹⁸ Λκ 22, 19.

πίστης, αυτή η πολύτιμη εμπειρία της αρχέγονης χριστιανικής κοινότητας επιβιώνει στη συνήθεια να ομολογείται από όλους τους πιστούς που συμμετέχουν στη θεία Ευχαριστία το Σύμβολο της Πίστεως, ως προϋπόθεση που θα τους επιτρέψει να κοινωνήσουν του κοινού Ποτηρίου. Η «κοινωνία» και η «ομοψυχία»¹⁹ που ένωναν τα μέλη της πιστεύουσας κοινότητας γύρω από το θυσιαστήριο συνδυαζόταν με την ατομική προσευχή του καθενός, η οποία όμως ούτε επισκίαζε ούτε ανταγωνιζόταν την κοινή λατρεία: κάθε πιστός κατανοούσε τον εαυτό του ως μέλος ενός οργανικού συνόλου²⁰.

Για τον λόγο αυτό, το εκκλησιαστικό πολίτευμα του πιστού της αποστολικής εποχής δεν εκτρεπόταν ούτε σε εσωτερικό μονόλογο ούτε σε ασκητικό αγώνα δρόμου, όπως δυστυχώς αναπτύσσεται σήμερα κυρίως στα ακραιφνέστερα μοναστικά περιβάλλοντα. Η προσευχή, ως συνομιλία με τον Θεό, διατυπωμένη πάντα στον πρώτο πληθυντικό της Κυριακής Προσευχής προϋπέθετε πάντα την ύπαρξη της κοινωνίας. Εμπιστευόμενος στην αδελφική αγάπη της θεανδρικής κεφαλής του εκκλησιαστικού σώματος, στην ουράνια αρωγή της πατρικής φροντίδας και στην ασφαλή καθοδήγηση του Πνεύματος, ο πιστός προσευχόταν με χαρά πρώτα για τους αδελφούς, από τη σωτηρία των οποίων εξηρτάτο και η δική του. Για την κοινωνική αισθητοποίηση αυτού του εκκλησιαστικού αυτοπροσδιορισμού θα μιλήσουμε στη συνέχεια.

3.4. Κοινωνικές και ηθικές εμπεδώσεις

Αν η πιστότητα στην αποστολική διδασκαλία και η συμμετοχή στην ευχαριστία συνέθεταν την θεοκεντρική προϋπόθεση της αποστολικής εκκλησιαστικότητας, η κοινωνική φυσιογνωμία και οι ηθικές επιλογές των πιστών αποτελούσαν την εμφανέστερη επιβεβαίωση της χριστοκεντρικής και αγιοπνευματικής τους ταυτότητας. Η γεωγραφική εγγύτητα μεταξύ τους²¹ ενδυνάμωνε την αίσθηση της «κοινωνίας»²² ως

¹⁹ Πραξ 2, 42.

²⁰ Α΄ Κορ 12, 27.

²¹ Πραξ 2, 44.

ενιαίου σώματος που οδεύει υπό την σκέπη του Παρακλήτου ενώ η καρδιακή καθαρότητα και απλότητα, η αμεριμνησία αλλά και η χαρά²³ ανακαλούν τη ζωή της συντροφιάς των δώδεκα μαθητών γύρω από τον αγαπημένο ραβίνο²⁴.

Ωστόσο, η πιο ριζοσπαστική και ταυτόχρονα χριστοκεντρική κοινωνική εμπέδωση του εκκλησιαστικού πολιτεύματος της πρώτης κοινότητας ήταν η εκούσια επιλογή της φτώχειας και η κοινοκτημοσύνη²⁵. Η συγκεκριμένη πτυχή της αποστολικής ζωής, που έμελλε να επιβιώσει κυρίως στα όρια του κοινοβιακού μοναχισμού, πλαισιώνοντας κοινωνικά τις θεοκεντρικές και χριστοκεντρικές αρετές της ταπείνωσης, της απόλυτης εμπιστοσύνης και υπακοής στην Πρόνοια του Θεού και της σταυρωμένης αγάπης, παραπέμπουν άμεσα στο γνωστό επεισόδιο της συνάντησης του Χριστού με εκείνο τον πλούσιο νέο και ευσεβή γνώστη των Γραφών, ο οποίος βυθίστηκε στη λύπη, όταν ο συνομιλητής Του τον προέτρεψε να πουλήσει τα υπάρχοντά του, να μοιράσει τα χρήματα στους φτωχούς και να Τον ακολουθήσει²⁶. Η κοινοκτημοσύνη της αρχέγονης κοινότητας των πιστών ελέγχει σιωπηρά τον μεταγενέστερο και σημερινό αστικοποιημένο και θρησκευτικοποιημένο Χριστιανισμό της κοινωνικής ισχύος, του πλούτου και των αξιωμάτων, και καθιστά ακόμη πιο συγκινητική η τυπικά φραγκισκανική θεώρηση του Θεανθρώπου, ως εραστή και συζύγου της Δέσποινας Φτώχειας και η αντισυμβατική και απόλυτα βιβλική έμπνευση των «*pauperes Christi*» του Μεσαίωνα «να ακολουθούν γυμνοί τον γυμνό Χριστό»...²⁷

3.4. Έκτακτα χαρίσματα, δοξολογία και αγιασμός

²² Πραξ 2, 42.

²³ Πραξ 2, 44. 46.

²⁴ Πρβλ. Μτ 5, 8· 11, 28-29· Μτ 6, 25· Ιω 15, 11, αντίστοιχα.

²⁵ Πραξ 2, 44-45.

²⁶ Λκ 18, 18-23.

²⁷ Βλ. ενδεικτικά J. Chatillon, «*Nudum Christum nudus sequere*», S. Bonaventura 1274-1974, vol. IV Theologica, ed. Collegio S. Bonaventura, Grottaferrata 1974, σσ. 719-772.

Αυτή η χαρμόσυνη, απλή, κοινή ζωή των μελών της πρώτης κοινότητας σφραγιζόταν από την εκδήλωση έκτακτων χαρισμάτων, τα οποία ενεργούσε η αγιοπνευματική χάρη μέσω των αποστόλων²⁸. Θα ήταν αυθαίρετη αν όχι αντιβιβλική ερμηνεία να θεωρηθούν τα θαύματα ως αιτίες και όχι ως προϊόντα της πίστης. Το θαύμα μπορεί να εκπλήσσει τους πιστούς, όμως το «δέος» που νιώθουν δεν πρέπει να ταυτιστεί με τον φόβο που τρέφεται από την απουσία της αγάπης²⁹. Αντιθέτως, επειδή οι πιστοί βιώνουν τη θεία αγάπη και την καλλιεργούν στις μεταξύ τους σχέσεις³⁰ και στις σχέσεις τους με όλους τους ανθρώπους³¹, το θαύμα συνιστά μια χαρμόσυνη έκπληξη για τις εκρήξεις της θείας χάριτος, που τους οδηγεί³² και συνάμα ενοικεί μέσα τους και αναμεσά τους³³, δίνοντας τη μαρτυρία της αλήθειας σε όλους.

Απόληξη αυτής της ζωής και αυτών των έκτακτων εκδηλώσεων της θείας αγάπης είναι η «δοξολογία», η φυσική κατάσταση του πνευματικού ανθρώπου και σύνολης της κοινότητας. Αυτή η συλλογική δοξολογία, κατά τη γνώμη μας, αποτελεί το αποτέλεσμα της ευχαριστιακής εμπειρίας ή μάλλον μια δραστική συνέχιση της λειτουργίας μετά τη λειτουργία, εφόσον συνδυάζει την προκαταβολική εμπειρία της ουράνιας Βασιλείας με την δωρεά της χάριτος και της σωτηρίας³⁴. Σε αντίθεση με τις σύγχρονες παρανοήσεις και αντεκκλησιαστικές πρακτικές, σύμφωνα με τις οποίες τα έκτακτα χαρίσματα του Πνεύματος επιδιώκονται ως ατομικά κατορθώματα ή έστω ως μεροληπτικές εκδηλώσεις της αγάπης του Θεού, ανεξάρτητες από την εκκλησιαστική σύναξη, οι *Πράξεις* υποδηλώνουν την οργανική ενότητα ανάμεσα στο ευχαριστιακό ήθος της

²⁸ Πραξ 2, 43.

²⁹ Α΄ Ιω 4, 18.

³⁰ Ιω 15, 12.

³¹ Πραξ 2, 47.

³² Ιω 16, 13.

³³ Α΄ Κορ 3, 17· 6, 19.

³⁴ Πραξ 2, 47.

πιστεύουσας κοινότητας, στη γενναιοδωρία της χάριτος και στη θεραπευτική και θαυματουργική δράση του Πνεύματος³⁵.

4. Συμπερασματική προϋπόθεση: η βιωματική εμπλοκή

Σύμφωνα με την μαθηματική πατριδογνωσία του ποιητή Οδυσσέα Ελύτη (1911-1996) «Εάν αποσυνδέσεις την Ελλάδα, στο τέλος θα δεις να σου απομένουν μια ελιά, ένα αμπέλι κι ένα καράβι. Που σημαίνει: με άλλα τόσα την ξαναφτιάχνεις»³⁶. Θεωρώ πως ο ποιητικός αφορισμός δεν προτρέπει σε μια αισθητική άσκηση στην αφαίρεση και στην ανασύνθεση. Αντιθέτως, προϋποθέτει αφενός τη διάκριση των καίριων συστατικών του ελληνικού τόπου (και τρόπου) και αφετέρου την βιωματική πρόσληψή τους, προκειμένου να αποκατασταθεί η ραγισμένη ή συγκεχυμένη εικόνα του. Με άλλα λόγια, μια ελιά, ένα αμπέλι και ένα καράβι μπορεί να κεντρίσουν την ευαισθησία ενός ανθρώπου, δεν αρκούν όμως να τον μυήσουν στην αρμονία του ελληνικού τοπίου. Η μύηση προϋποθέτει πάντα μια ικανού βαθμού βιωματική εμπλοκή ή, έστω, ένα εσωτερικό άνοιγμα που θα επιτρέψει στον άνθρωπο οποιασδήποτε εθνικής ή πολιτισμικής καταγωγής, να ζήσει *το* τοπίο και όχι *στο* τοπίο για να το θαυμάσει, να το απολαύσει ή να το εκμεταλλευθεί επιχειρηματικά. Χρειάζεται να έχει κάποιος την εμπειρία ή έστω τη διάθεση να ακούσει ξαπλωμένος κάτω από ένα γέρικο κορμό ελιάς με τα μάτια μισόκλειστα το βούισμα των τζιτζικιών, να θαυμάσει τον κυματισμό των ασημένιων φύλλων της προτού γευθεί τον χρυσό καρπό στο καθημερινό τραπέζι· χρειάζεται να

³⁵ Μια εύγλωττη μαρτυρία αυτής της ενότητας οι βιβλικοί ερευνητές εντοπίζουν στο Πραξ 20, 7-12, όπου ο ευαγγελιστής Λουκάς διηγείται το δραματικό επεισόδιο του θανάτου και της ανάστασης του νεαρού Ευτύχου. Στο πλαίσιο αυτής της προκαταβολικής πραγμάτωσης της βασιλείας, το συγκεκριμένο επεισόδιο δείχνει με ενάργεια πως τα έκτακτα χαρίσματα δεν είναι αποκλειστικά προνόμια κάποιων μελών της Εκκλησίας αλλά παραχωρούνται και εκδηλώνονται για χάρη και στο όνομα σύνολης της πιστεύουσας κοινότητας. Βλ. π. Ιω. Γ. Σκιαδαρέσης, «Ένα παράδειγμα ευχαριστιακής σύναξης από την Κ. Διαθήκη (Πράξεις Αποστόλων 20, 7-12)», *Παύλειες μελέτες Α*, εκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 2005, σσ. 51-110· εδώ: σ. 52-54.

³⁶ Οδ. Ελύτης, *Ο μικρός ναυτίλος*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1992, σ. 57.

έχει κουραστεί σκυμμένος πάνω από τα φορτωμένα κλήματα, να έχει μεταφέρει στους ώμους τα βαριά τσαμπιά κάτω από τον σκληρό μεσογειακό ήλιο ή έστω να έχει συγκινηθεί από τον ανθρώπινο μόχθο που προϋποθέτει ένα ποτήρι κρασί για τη γιορτή ή για τη θυσία του Θεανθρώπου. Χρειάζεται, τέλος, να έχει κανείς να έχει αρμενίσει ανάμεσα στα νησιά του αρχιπελάγους ή να έχει πενήσει για ένα ναυτικό που χάθηκε σε τόπους μακρινούς έχοντας μόνη παρηγοριά τη μνήμη της πατρίδας και ένα εικόνισμα του Αγίου Νικολάου στο προσκέφαλο. Χρειάζεται να ξέρει γιατί πάνω στο ξερό και αλμυρό χώμα των νησιών του Αιγαίου έχουν φυτρώσει τόσα λευκά ξωκλήσια που ατενίζουν το πέλαγος και, ει δυνατόν, να έχει λειτουργηθεί σε κάποιο απ' αυτά.

Μεταφράζοντας το ζητούμενο της βιωματικής εμπλοκής στους πνευματικούς όρους του προκείμενου εκκλησιολογικού προβληματισμού, θα λέγαμε πως αυτή εμπλοκή ισοδυναμεί με την πίστη, η οποία μάλλον βιώνεται και λιγότερο νοείται, γι' αυτό και αποτελεί την απαραίτητη προϋπόθεση για τη συνειδητή και ολοσώματη ένταξη του ανθρώπου στο πραγματικό και μυστικό Σώμα του εσταυρωμένου και αναστημένου Χριστού. Όπως διαπιστώσαμε στις προηγούμενες ενότητες, μιλώντας για τον κομβικό ρόλο της πιστεύουσας κοινότητας πρόκειται για μια ζωή που εμπνέεται από τον Κύριο και δοτήρα της, μια ζωή που προσπαθεί να ανιχνεύσει και να εφαρμόσει το θεανδρικό παράδειγμα σε συγκεκριμένες πνευματικές, ηθικές και κοινωνικές επιλογές· με άλλα λόγια, πρόκειται για μια ζωή που κατανοεί την προέλευση και την αποστολή της χριστοκεντρικά και εσχατολογικά.

Για έναν άγευστο της εκκλησιαστικής εμπειρίας, το απαραίτητο πλαίσιο της πιστεύουσας κοινότητας δεν κατανοείται παρά μόνο με όρους κοινωνικούς, ψυχολογικούς ή και οικονομικούς· η προσευχή και η τέλεση της θείας ευχαριστίας ως μια συλλογική θρησκευτική νεύρωση· η φιλανθρωπία και η αγάπη των χριστιανών ένας φιλολογικός εξωραϊσμός της ανάγκης, της ατολμίας και της αδυναμίας· και, τέλος, τα θαυμαστά γεγονότα που επιτελούνται στο όνομα και για χάρη

της κοινότητας, ως αποτέλεσμα μιας ευσεβούς μαζικής φαντασίωσης.

Ένας άνθρωπος, για να κατανοήσει πλήρως το οντολογικό βάρος αυτών των μεγεθών, θα πρέπει να νιώθει ζωντανό μέλος της πιστεύουσας κοινότητας, νοούμενης ως μιας πνευματικής οικογένειας που τον αναγεννά, τον τρέφει και τον κοσμεί με τα δώρα του αγίου Πνεύματος³⁷. Θα πρέπει να βιώνει τη διαρκή προσευχή³⁸ ως εγγύηση της σωτήριας³⁹ παρουσίας του Θεού εντός του και τη συμμετοχή στην Ευχαριστία ως την κορύφωση της κοινωνίας μαζί Του και με τους άλλους και προκαταβολική πραγμάτωση της καινής κτίσης⁴⁰ στα όρια της εν τόπω και χρόνω υπάρχουσας και πορευόμενης πιστεύουσας κοινότητας⁴¹. Θα πρέπει όχι απλώς να καλλιεργεί τη φιλανθρωπία, τη διακονία και την αγάπη αλλά να ζει μέσω, εντός και στο όνομα αυτών των μεγεθών, που πηγάζουν από την αναγνώριση του πλησίον, όποιου κι αν είναι αυτός, ως Θεανθρώπου⁴², ως αδελφού του και τέκνου του κοινού ουράνιου Πατέρα⁴³. και, τέλος, θα πρέπει να έχει συμφιλιωθεί με τα περιορισμένα όρια της δικής του εξουσίας και λογικής, ώστε να μπορεί να εμπιστευθεί τον εαυτό του στην πατρική θέληση του Θεού και να γεύεται δοξολογικά τις θαυμαστές αλλά και ενίοτε επώδυνες επισκέψεις της χάριτος και των αγιαστικών της καρπών.

Μια τέτοια πίστη που έχει το σχήμα μιας πλήρους ζωής προϋποτίθεται όχι απλώς για μια ασφαλή εκκλησιαστική σπουδή της βιβλικής μαρτυρίας αλλά και για την αναβίωση του εκκλησιαστικού πολιτεύματος, όταν αυτό κινδυνεύει με νόθευση. Παρόλα αυτά ή μάλλον εξαιτίας όλων αυτών, η θεολογική

³⁷ Α΄ Κορ 12, 1-11.

³⁸ Α΄ Θεσ 5, 17· Εφ 6, 18.

³⁹ Πραξ 2, 21. Πρβλ. Ρωμ 10, 13.

⁴⁰ Β΄ Κορ , 17· Απ 21, 2. 10. Πρβλ. Αλ. Σμέμαν, *Ευχαριστία. Το μυστήριο της Βασιλείας*, μτφρ. Ιω. Ροηλίδης, εκδ. Ακρίτας, Αθήνα 2000, σ. 298.

⁴¹ Πρβλ. P. Vassiliadis, «La dimensione pneumatologica della santità nell'esperienza eucaristica della Chiesa d'oriente», A.A.V.V., *Santità: vita nello Spirito, Atti del V Simposio intercrisiano. Assisi, 5-8 Settembre 1997*, a cura di P. Zilio e Luisa Borgese, ed. Qiqajon, Magnano 2003, σ. 58.

⁴² Πρβλ. Μτ 25, 31 κ.ε.

⁴³ Ρωμ 8, 12-16.

ευφυΐα ακόμη και με τη συνδρομή της βιωματικής πίστης αδυνατεί να εγκλωβίσει το εκκλησιαστικό πολίτευμα σε μια έννοια ή σε έναν ορισμό· όμως μπορεί, χάρη στη ζωντάνια της να το ξαναχτίσει από την αρχή. Όπως επεσήμανε εύστοχα ο ορθόδοξος διανοητής π. Παύλος Φλορένσκυ, διαλεγόμενος ανεπίγνωστα με τον Ελύτη, «δεν υφίσταται η έννοια της εκκλησιαστικότητας, όμως υφίσταται η ίδια η εκκλησιαστικότητα και για κάθε ζωντανό μέλος της Εκκλησίας η εκκλησιαστική ζωή είναι η πιο βέβαιη και κατανοητή πραγματικότητα που γνωρίζει. Αυτή η εκκλησιαστική ζωή γίνεται κατανοητή μόνο από τη ζωή, όχι από την αφαίρεση και την λογική. Αν όμως μπορούν να χρησιμοποιηθούν έννοιες, οι πιο κατάλληλες θα είναι οι βιολογικές και οι αισθητικές, όχι οι νομικές και οι αρχαιολογικές. Τι είναι η εκκλησιαστικότητα; Είναι μια νέα ζωή, η ζωή εν Πνεύματι»⁴⁴.

⁴⁴ Απόσπασμα από το έργο του π. Pavel Florenskij, *La Colonna e il Fondamento della Verità*, μεταφρασμένο στα ιταλικά και προσιτό στην ιστοσελίδα http://spazioinwind.libero.it/sanmassimo_decaita/testi/testimoni/tserkovnost.htm